Nationaal Archief
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Nummer Toegang: 2.10.43

Inventaris van het archief van de Staatscommissie voor Landverhuizing en Kolonisatie, ingesteld bij Koninklijk Besluit van 16 Juni 1857 no. 90, 1857

Versie: 25-03-2022

M.W.M.M. Gruythuysen

Nationaal Archief, Den Haag 1987

This finding aid is written in Dutch.

I N H O U D S O P G A V E

Beschrijving van het archief.....5
Aanwijzingen voor de gebruiker.....6
Openbaarheidsbeperkingen.....6
Beperkingen aan het gebruik.....6
Materiële beperkingen.....6
Aanvraaginstructie.....6
Citeerinstructie.....6
Archiefvorming.....7
Geschiedenis van de archiefvormer.....7
1. Historische achtergrond.....7
2. Samenstelling en werkwijze.....8
Lijst van commissieleden.....9
Geschiedenis van het archiefbeheer.....10
De verwerving van het archief.....10
Inhoud en structuur van het archief.....11
Selectie en vernietiging.....11
Verantwoording van de bewerking.....11
Verwant materiaal.....12
Beschikbaarheid van kopieën.....12

Beschrijving van de series en archiefbestanddelen.....13
I STUKKEN VAN ALGEMENE AARD.....13
II STUKKEN BETREFFENDE BIJZONDERE ONDERWERPEN.....14
A. Instelling en samenstelling.....14
B. Onderzoek en informatieverwerking.....14
C. Rapportage.....16

B E S C H R I J V I N G V A N H E T A R C H I E F

Naam archiefblok:
Staatscommissie voor Landverhuizing en Kolonisatie

Archiefbloknummer:
K23042

Omvang:
24 inventarisnummer(s); 0,35 meter

Taal van het archiefmateriaal:
Het merendeel der stukken is in het Nederlands.

Soort archiefmateriaal:
Normale geschreven, getypte en gedrukte documenten, geen bijzondere handschriften.

Archiefdienst:
Nationaal Archief

Locatie:
Den Haag

Archiefvormers:
Staatscommissie voor Landverhuizing en Kolonisatie

Samenvatting van de inhoud van het archief:
De Staatscommissie voor Landverhuizing en Kolonisatie was belast met het onderzoek rondom kolonisatiemogelijkheden op de Oost-Indische Buitenbezittingen.
Het archief bevat stukken betreffende het onderzoek, de informatieverwerking en de rapportage, zoals krantenartikelen, lijsten van boekwerken en archiefstukken betreffende kolonisatie en landverhuizing. Verder o.a. stukken betreffende bevolkingsstatistieken en ontwikkelings- en exploitatiemogelijkheden.

Aanwijzingen voor de gebruiker

OPENBAARHEIDSBEPERKINGEN
Volledig openbaar.

BEPERKINGEN AAN HET GEBRUIK
Reproductie van originele bescheiden uit dit archief is, behoudens de algemene regels die gelden voor het kopiëren van stukken, niet aan beperkingen onderhevig. Er zijn geen beperkingen krachtens het auteursrecht.

MATERIËLE BEPERKINGEN
Het archief kent geen beperkingen voor het raadplegen van stukken als gevolg van slechte materiële staat.

AANVRAAGINSTRUCTIE
Openbare archiefstukken kunnen online worden aangevraagd en gereserveerd. U kunt dit ook via de terminals in de studiezaal van het Nationaal Archief doen. Om te kunnen reserveren dient u de volgende stappen te volgen:

1. Creëer een account of log in.
2. Selecteer in de archiefinventaris een archiefstuk.
3. Klik op ‘Reserveer’ en kies een tijdstip van inzage.

CITEERINSTRUCTIE
Bij het citeren in annotatie en verantwoording dient het archief tenminste éénmaal volledig en zonder afkortingen te worden vermeld. Daarna kan worden volstaan met verkorte aanhaling.

VOLLEDIG:
Nationaal Archief, Den Haag, Staatscommissie voor Landverhuizing en Kolonisatie, nummer toegang 2.10.43, inventarisnummer ...

VERKORT:
NL-HaNA, Staatscie. Landverhuizing en Kolonisatie, 2.10.43, inv.nr. ...

Archiefvorming

GESCHIEDENIS VAN DE ARCHIEFVORMER

1. HISTORISCHE ACHTERGROND

Kolonisatie op grote schaal naar de Nederlands-Indische gebieden heeft in de Nederlandse koloniale geschiedenis geen grote betekenis gehad.

Van tijd tot tijd werden plannen tot kolonisatie gemaakt en uitgevoerd maar zij hebben nooit tot het beoogde resultaat geleid. Een nota van Jhr. Mr. J.K.J. de Jonge: " Geschiedkundig onderzoek omtrent de vroeger genomen proeven van volkplanting in de Nederlandsche Oost-Indische bezittingen, (1857) geeft een goed overzicht van de kolonisatiepogingen in de Oost-Indische Archipel in de 17e en 18e eeuw. [1]

De periode van 1798-1830 vormt een overgangsfase in de koloniale politiek ten aanzien van Nederlands-Indië.

De Verenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C.) hield in 1798 op te bestaan; haar bezittingen en schulden gingen over aan de staat en haar octrooien werden vernietigd.

De vraag kwam aan de orde volgens welke beginselen de koloniën voortaan moesten worden bestuurd. Het oude gesloten koloniale beheer van de V.O.C. paste niet langer in het beeld van de 19e eeuw. Een koloniaal beleid, gericht op vrije vesting van cultuurondernemingen en de uitgifte van woeste gronden aan Europese landbouwers, behoorde in deze periode niet langer tot de onmogelijkheden.

Het Regeringsreglement van 1818 maakte gewag van''(...) middelen om aanvankelijk of bij voortgang den landbouw door uitgifte van landen en de vermeerdering van eene Europeesche bevolking uit te breiden". [2]

Oplopende schulden en de geld verslindende Java-oorlog van 1825-1829 dwongen echter tot een koloniaal beleid dat zich richtte op de financiële sanering van een groeiende schuldenlast.

Het vrijzinnige "kolonisatieplan" van commissaris-generaal Du Bus de Gisignies van 1827 moest, na aanvankelijke goedkeuring, plaatsmaken voor een plan (het cultuurstelsel) van gouverneur-generaal J. van den Bosch volgens hetwelk men de Oostindische productie ten bate van de Nederlandse staat kon opvoeren.

Het cultuurstelsel werd in hoofdzaak toegepast op Java en Madura. Door de snelle successen van het cultuurstelsel raakten de plannen tot kolonisatie op de achtergrond.

---

1 Zie inv. nr. 14
2 F.W. Stapel, Geschiedenis van Nederlandsch Indië, Amsterdam 1940, p. 44

Op 15 april 1857 richtten een aantal particulieren zich tot de koning met een verzoek om goedkeuring te verlenen aan een Europese kolonisatie op de Oost-Indische Buitenbezittingen. [3]

De Nederlandse aandacht voor deze gebieden was vrij gering.

Al was het Nederlandse bestuur er in de loop van de negentiende eeuw toe overgegaan om zijn rechten op de meeste eilanden te bevestigen, van een werkelijke occupatie van deze gebieden was geen sprake.

Door kolonisatie van deze gebieden, zo meenden de adressanten, zou het Nederlandse gezag duurzaam kunnen worden gevestigd en zouden nieuwe bronnen van welvaart ten deel vallen aan het moederland. [4] De regering zag hierin voldoende aanleiding om een onderzoek te gelasten naar de in het verzoekschrift ontwikkelde voorstellen. Bij Koninklijk Besluit van 16 juni 1857 nr. 90 werd de staatscommissie voor kolonisatie en landverhuizing ingesteld en belast met het onderzoek. [5]

2. SAMENSTELLING EN WERKWIJZE

De commissie werd samengesteld uit ex-bestuursambtenaren van Nederlands-Indië, kamerleden, een hoogleraar in de geneeskunde en een koopman. [6]

Tot secretaris van de commissie werd benoemd H.H. Rochussen, zoon van de voorzitter.

Voor de commissievergaderingen kreeg de commissie de beschikking over het voormalig lokaal van de Hoge Raad van Adel aan het Binnenhof.

Het onderzoek van de commissie omvatte twee gedeelten. [7]

Als eerste opdracht zag de commissie de in het verzoekschrift van F.H. van Vlissingen c.s. ontwikkelde denkbeelden te onderzoeken. Als uitgangspunt moest een lijst van vraagpunten dienen die, met inachtneming van ieders specialiteit, door de leden individueel werd beantwoord in een nota.

Het tweede gedeelte van haar onderzoek omvatte:

1. bij een positief advies op het verzoekschrift een onderzoek naar de maatregelen welke van regeringswege nodig waren om een kolonisatie te bewerkstelligen en/of te bevorderen;
2. bij een negatief advies op het verzoekschrift een onderzoek naar de exploitatie- en de ontwikkelingsmogelijkheden van de Buitenbezittingen in Nederlands-Indië.

---

3 Buitenbezittingen is de naam die in het spraakgebruik werd gegeven aan alle eilanden in de Indische Archipel buiten Java en Madura, zoals Borneo, Sumatra, Celebes en de Molukken.

4 De volledige tekst van het verzoekschrift is opgenomen in het gedrukte exemplaar van het eindverslag van de commissie, inv. nr. 23.

5 Zie inv. nr. 1.

6 Zie bijlage

7 Zie inv. nr. 3

De nota's werden aan de hand van samenvattingen op de commissievergaderingen besproken.

Alvorens tot een definitieve afronding van haar onderzoek te komen stelde de commissie bij nota van 8 oktober 1857 (nota van bezwaren en bedenkingen) de adressanten in de gelegenheid een aantal vraagpunten toe te lichten.

Op 24 december kon de commissie haar rapport aanbieden aan de Koning, vergezeld van een niet voor publicatie bestemde geheime geleidebrief. [8]

In deze brief bespreekt de commissie een aantal voorstellen waaronder de wenselijkheid om de kolonisatiemogelijkheden op Zuid-Afrika te bestuderen en de te volgen politiek ten aanzien van de Buitenbezittingen m.n. het Lingga-Riouwsche Rijk.

Een in dit verband belangrijk archief is het archief van de toenmalige resident, F.N. Nieuwenhuijzen. Nota's van commissielid Willer zijn in dit archief, in afschrift, aanwezig. [9]

Bij Koninklijk Besluit van 5 juli 1858 nr. 71 werd de staatscommissie ontbonden.

LIJST VAN COMMISSIELEDEN

Voorzitter:

J.J. Rochussen, Minister van staat en voormalig Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië.

Leden:

- A.L. Weddik, Staatsraad in buitengewone dienst, voormalig Gouverneur van Borneo;
- Mr. A.I. Mackay, Regeringsgecommiteerde bij de Maatschappij van Weldadigheid, en lid van de Tweede Kamer;
- Mr. B.W.A.E. Sloet tot Oldhuis, Lid van de Tweede Kamer;
- P. Jeekel, Voormalig Gouverneur der Molukse eilanden;
- F.C. Donders, Hoogleraar in de geneeskunde te Utrecht;
- A.I. Andresen, Adjudant in buitengewone dienst, luitenant-kolonel van het leger in Nederlands-Indië, voormalig militair commandant en waarnemend resident van de Westerafdeling van Borneo;
- J.G.A. Gallois, Voormalig resident van de Zuid- en Oosterafdeling van Borneo en Rembang;
- T.J. Willer, Voormalig resident van de Westerafdeling van Borneo en Riouw;
- M.G. van Heel, Suikercontractant op Java.

Secretaris:

8 Zie inv. nr. 24

9 A.M. Tempelaars, Inventaris van het archief van F.N. Nieuwenhuijzen over de jaren 1835-1876, Den Haag 1985.

H.H. Rochussen.

GESCHIEDENIS VAN HET ARCHIEFBEHEER

Het archief van de commissie werd op 23 februari 1861 door J.J. Rochussen, oud-voorzitter van de commissie, overgedragen aan de minister van Koloniën.[10]

De schriftelijke neerslag van de werkzaamheden van de commissie bestaat uit correspondentie, verzamelde informatie en nota's.

De notulen van de commissievergaderingen ontbreken in het archief. De door het ministerie van Koloniën beschikbaar gestelde boekwerken en archiefbescheiden zijn na bestudering aan het ministerie teruggezonden.

DE VERWERVING VAN HET ARCHIEF

De rechtstitel is (nog) onbekend

10 Archief van het Ministerie van Koloniën, verbaal 12 maart 1861 nr. 14.

Inhoud en structuur van het archief

SELECTIE EN VERNIETIGING
Uit het archief zijn een aantal stukken betreffende declaratie van reiskosten vernietigd.

VERANTWOORDING VAN DE BEWERKING
Het archief verkeerde in een wanordelijke staat. De stukken waren verpakt in twee lijvige portefeuilles en geordend in een viertal "series": nota's (A), ingekomen stukken (B), uitgaande stukken (C) en diversen (D). Deze ordening was vrij willekeurig. Bij de herordening is deze oude orde vervangen door een systematische indeling, gebaseerd op de taak van de commissie.

De stukken zijn zo goed als mogelijk per onderwerp samengevoegd.

Verwant materiaal

BESCHIKBAARHEID VAN KOPIEËN
Inventarisnummers van dit archief zijn niet in kopievorm beschikbaar

BESCHRIJVING VAN DE SERIES EN ARCHIEFBESTANDDELEN

I STUKKEN VAN ALGEMENE AARD

1 Register van ingekomen stukken.
1857, nummers 1-40. 1 deel

II STUKKEN BETREFFENDE BIJZONDERE ONDERWERPEN

A. INSTELLING EN SAMENSTELLING

2 Stukken betreffende de instelling en samenstelling van de commissie alsmede de waarneming van het secretariaat.
1857. 1 omslag

B. ONDERZOEK EN INFORMATIEVERWERKING

3 Nota van J.J. Rochussen betreffende de wijze van onderzoek en de volgorde van de te behandelen onderwerpen.
1857 1 stuk

4 Lijsten van boekwerken en archiefstukken betreffende kolonisatie en landverhuizing in het archief en de bibliotheek van het ministerie van Koloniën, met bijbehorende correspondentie.
1857 1 omslag

5 Lijst van "aandachtspunten" betreffende het kolonisatie vraagstuk afkomstig van de minister van Koloniën, met geleidebrief.
1857 2 stukken

6 Kranteartikelen van F.H. van Vlissingen betreffende de kolonisatieplannen van de Buitenbezittingen van Nederlands-Indië ter kennisgeving gezonden aan de commissie, met geleidebrief.
1857 1 pak

7 Ingekomen verzoekschriften.
1857 1 omslag

8 Brieven van the Governement Emigration Board naar aanleiding van vragen van de commissie inzake het Engelse vertrek uit Port Essington (Australië),
1857. 2 stukken

9 Stukken betreffende de aanpassing van Europeanen in tropische gebieden.
1857 1 omslag

10 Nota betreffende de levensvatbaarheid van "europese" planten en gewassen in tropische gebieden.
1857. 1 stuk

11 Nota van Keurenaar betreffende de geografische gesteldheid van de westkust van Sumatra, met bijlagen.
1857 1 omslag

12 Nota betreffende de oprichting van een militaire kolonie op de eilanden Bali en Sumatra ter ondersteuning van het gezag op Java.
1857 1 stuk

13 Statistiek betreffende de samenstelling van de Javaanse bevolking (eind 1853) met uitzondering van militairen, samengesteld naar opgaven van de gewestelijke besturen van Java,
z.j. 1 omslag

14 Nota van J.K.L. de Jonge betreffende een geschiedkundig onderzoek omtrent de vroeger genomen proeven van volkplanting in de Nederlandsche Oost-Indische bezittingen, met geleidebrief.
1857 1 omslag

15-16 Nota's van commissieleden betreffende het onderzoek naar de in het verzoekschrift van F.H. van Vlissingen c.s. ontwikkelde denkbeelden en voorstellen, met samenvatting.
1857 2 pakken

15 J.J. Rochussen, A.L. Weddik, A.E. Mackay, J. Sloet tot Oldhuis, P. Jeekes

16 J.G.A. Gallois, F.C. Donders, A.I. Andresen, T.J. Wilier, M.G. van Heel, Samenvatting

17 Nota's van commissieleden betreffende het onderzoek naar de ontwikkelings- en exploitatiemogelijkheden van de Buitenbezittingen in Nederlands Oost-Indië, met samenvatting.
1857 1 pak

18 Nota's van Willer, Gallois en Andresen betreffende het pandelingschap in Nederlands-Indië, met aanwijzing der middelen welke de afschaffing dier instelling kunnen bevorderen.
1857 1 omslag

19 Memorie van antwoord van W. Tydeman namens F.H. van Vlissingen c.s. op de "nota van bezwaren" van de commissie, met bijbehorende correspondentie.
1857 1 omslag
Voor de "nota van bezwaren" zie bijlage A van het gedrukte exemplaar van het eindverslag van de commissie, inv. nr. 23.

20 Ingekomen en minuut van uitgaande brief betreffende nota's van het commissielid Willer over het Lingga-Riouwsche Rijk.
1857 2 stukken

21 "Dagboekfragmenten" van T.J. Willer uit de tijd van zijn residentschap over de Westerafdeling van Borneo en Riouw ter kennisgeving gezonden aan de commissie, met geleidebrief.
1857 1 omslag

22 Nota (suppletoire memorie) van T.J. Willer betreffende de exploitatiemogelijkheden op Boeroe.
1857 1 omslag

C. RAPPORTAGE

23-24 Eindverslag van de commissie, met bijlagen. Gedrukt, met concepten.
1857, 1 deel, 1 pak
23 gedrukt eindverslag, 1 deel
24 concepten.